

Aurelija USONIENĖ

*Vilniaus universitetas***VEIKSMAŽODŽIO *matyti* KOMPLEMENTŲ TIPAI: FORMOS IR REIKŠMĖS SAVEIKA¹**

Įvadinės pastabos. Šio darbo tyrimo objektu pasirinktas jutiminio suvokimo veiksmažodis *matyti* laikytinas vienu iš pagrindinių veiksmažodžių kalboje apskritai. Kaip akivaizdžiai rodo Åke Vibergo (1993, 346) 11 Europos kalbų (anglų, vokiečių, švedų, prancūzų, ispanų, italų, rumunų, rusų, lenkų, suomių ir vengrų) tyrimo rezultatai, tarp 20 dažniausiai vartojamų veiksmažodžių jutiminio suvokimo veiksmažodžių lauke dominuoja vizualinė percepcija. Anglų nacionalinio tekstyno lemuotame dažnių sąrašė, kurį sudarė Adamas Kilgarriffas (<http://www.itri.bton.ac.uk/~Adam.Kilgarriff/bnc-readme.htm>), veiksmažodis *see* ('matyti') yra 51-oje vietoje ir aplenkia 52-oje vietoje esantį *know* ('žinoti') bei 64-oje – *think* ('galvoti/manyti'). Lietuvių kalboje *žinoti* yra 5-as tarp veiksmažodžių, o *matyti* – 21-as (Grumadienė, Žilinskienė 1997). Semantiškai *regėti* yra labai artimas *matyti*, bet pirmojo dažnumas yra labai mažas², todėl jis nebus nagrinėjamas šiame darbe.

Kertinė darbo problema yra veiksmažodžio reikšmės kitimas. Tai yra toks reikšmės plėtėjimas, kuriam beveik nedaro įtakos grynai leksinio junglumo veiksniai, o tai dažnai laikoma metaforiniu kalbos vienetų reikšmės kitimu (žr. Sweetser 1993). Dėmesio centre atsiduria veiksmažodis, sakinyje atliekantis tarinio funkciją, ir jo komplementacija. Pagrindinis dėmesys sutelkiamas veiksmažodžio *matyti* komplementų tipų struktūrinių skirtumų analizei bei tam, kaip įvairūs komple-

¹ Norėčiau nuoširdžiai padėkoti prof. Vytautui Ambrazui, prof. Evaldai Jakaitienei, prof. Bonifacui Stundžiai, habil. dr. Axeliui Holvoetui ir dr. Artūriui Judženčiui už labai naudingus patarimus bei pasiūlymus, aptariant įvairius šio darbo aspektus.

² Palyginkite dviejų matymo veiksmažodžių dažnumą, pateikiamą Grumadienės ir Žilinskienės žodyne (1997):

MATYTI	vks	937	481
PAMATYTI	vks	357	233
NEMATYTI	vks	240	174
REGĖTI	vks	86	65

Lietuvių kalbos tekstyne žodžio *regi* (t. y. veiksmažodžio *regėti* vienaskaitos 3-iojo asmens esamojo laiko forma) pavartojimo skaičius yra 390, o *mato* – 2090. Tekstyno dalyje, surinktoje iš grožinės literatūros leidinių, bendraties formos *regėti* pavartojimo skaičius yra 235, o *matyti* – 4 945.

mento tipai veikia veiksmožodžio semantinę struktūrą. Žiūrима, kurios jo formos gramatiškėja ir pragmatiškėja – tai, kas kalbotyroje vadinama gramatikalizacijos ir pragmatikalizacijos procesu (grammaticalization and pragmaticalization³). Siekiama atskleisti glaudžius formas ir turinio sąveikos ypatumus.

Tyrimo tikslas yra parodyti, kaip ir kodėl keičiasi veiksmožodžio reikšmė, atsižvelgiant į tai, koks yra jo komplemento struktūrinis tipas. Tam yra naudojama kompleksinė tyrimo metodika. Plačiai taikomas tradicinėje lingvistinėje semantikoje įprastas deskriptyvinis metodas, kognityvinės lingvistikos sąvokos, tipologinės analizės, opozicijų ir eksperimento metodikos.

Pagrindinis kalbinės medžiagos šaltinis yra Lietuvių kalbos tekstynas *donelaitis*, parengtas Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kompiuterinės lingvistikos centre (<http://donelaitis.vdu.lt/indexa.html>), kurį šiuo metu sudaro 61 milijonas žodžių. Daug pavyzdžių buvo surinkta iš grožinės literatūros, „Lietuvių kalbos žodyno“, kalbotyros darbų. Cituojant nurodoma pavardė, metai ir puslapis. Jei yra pateikiami tik pavyzdžiai, tai reiškia, kad tai tekstyno medžiaga. Kadangi lietuviškas tekstynas nėra lemuotas ar anotuotas, automatinė tyrinėjamų struktūrų paieška buvo neįmanoma. Todėl buvo analizuojamos visos tam tikros šio veiksmožodžio formų konkordancijos.

Raiškos ir turinio sąveikos bruožai. Straipsnyje remiamasi Lyonso (1977, 1991) esinių klasifikacija bei Diko ir Hengveldo (1991) hierarchine sakinio struktūra ir jutiminio suvokimo veiksmožodžių komplementų tipologija. Paprastasis papildinys, išreikštas daiktavardine fraze, kuri žymi (a) pirmojo lygio esinį (konkretų fizinį objektą ar individą), priešpriešinamas suvestinio papildinio konstrukcijoms bei įvairiems šalutiniams papildinio sakiniam, žymintiems antrojo arba trečiojo lygio esinius. Lietuvių kalbininkų aprašomos tradicinės suvestinio papildinio konstrukcijos su dalyviu ar padalyviu (žr. Sirtautas, Grenda 1988; Labutis 1994) anglų kalbotyroje (su dalyviu arba bendratimi) vadinamos neasmenuojamaisiais (non-finite) komplemento sakiniais⁴. Jie žymi veiksmus, procesus, būsenas ir yra laikomi (b) antrojo lygio esiniais. Asmenuojamieji komplemento sakiniai (finite clauses), priešingai, žymi (c) trečiojo lygio esinius, t. y. propozicijas, kurios siejamos su reiškiniiais, kurie nevyksta laike, negali būti stebimi ir todėl jiems

³ Straipsnyje remiamasi Aijmer (1997) pasiūlytais šių terminų apibrėžimais. Pačiu svarbiausiu požymiu autorė laiko „teisingumo kriterijų“ (truth-conditional criterion), kuriuo nusakomas aprašomojo reiškinio realumas, arba jo atitikimas tikrovei. Jei santykis su tikrove nesikeičia (nėra abejojama pasakomo reiškinio realumu/tikrumu), žodis ar žodžių junginys yra vartojamas kaip diskurso žymiklis, išreiškia tik vertinamąjį kalbėtojo požiūrį ir laikomas pragmatiniu elementu.

⁴ Dabartinės lietuvių kalbos gramatika (Ambrazas 1996, 632) juos vadina aiškinamosiomis padalyvinėmis ir dalyvinėmis žodžių grupėmis, einančiomis šalutinių sakinių atitikmenimis (*Visi tikėtojo ligonį greit pasveiksiant*).

negali būti taikomas realumo kriterijus. Šiems sakiniams apibūdinti tinkamesnės tokios sąvokos kaip tiesa/netiesa. Palyginkite toliau pateikiamus angliškus ir lietuviškus pavyzdžius:

1. a) 1-ojo lygio esiniai (individai, fiziniai objektai)

I saw him/a star in the sky.

Pamačiau jį/žvaigždę danguje.

b) 2-ojo lygio esiniai (veiksmai, procesai, būsenos)

I saw him cross/crossing the street.

Mačiau jį einant/į per gatvę.

c) 3-iojo lygio esiniai (propozicijos)

I saw that he crossed/was crossing the street.

Mačiau, kad/kaip jis eina per/pereina gatvę.

Daugelyje darbų, tyrinėjančių veiksmažodžių komplementacijos ypatumus (Ransom 1986; Tasmowski 1989; Dik, Hengeveld 1991; Duffley 1992; Sweetser 1993; Felser 1998), pabrėžiama esinio tipo ir suvokimo pobūdžio sąsaja. Nėra abejonių, kad kuo abstraktesnis suvokiamasis reiškiny, tuo labiau netiesioginis yra suvokimas. Trečiojo lygio esiniai, žymintys propozicijas, dažniausiai reiškiami šalutiniais sakiniais su asmenuojamosiomis veiksmažodžio formomis (post-predicative finite clauses). Hengeveldo (1996) tipologinis darbas, apimantis 23 Europos kalbas, skelbia: kuo aukštesnio lygio esinys, tuo didesnė tikimybė, kad jis bus išreikštas šalutiniu sakiniu su asmenuojamąja veiksmažodžio forma. Daug tyrinėtojų (Borkin 1973; Bolinger 1974; Frajzyngier, Jaspersen 1991; Duffley 1992; Noël 1998; Verspoor 2000) atkreipia dėmesį į tai, kad „jungiklio“ (complementizer) tipo pasirinkimas lemia aprašomos suvokimo situacijos pobūdį bei jos interpretaciją. *That* ('kad') komplementas, prijungiantis šalutinį sakinį priešinamas *to* (bendraties dalelytė) komplementui, kuris įveda bendraties šalutinį sakinį. Antai, *to* komplementai labai dažnai pasirenkami tada, kai pagrindinio sakinio veiksmažodis yra vartojamas pasyvo forma, pvz.:

2. *Mary is said to be a good cook.* (Dixon 1992, 223)

Meri yra sakoma Dal⁵ būti Art gera virėja

(*'Meri, yra sakoma, esanti gera virėja'*)⁶

⁵ Sutrumpinimų sąrašą žr. straipsnio gale.

⁶ Pavyzdžius vertė ir daugelį lietuviškų atitikmenų parinko straipsnio autorė. Siūlomi vertimo variantai dažnai yra beveik pažodiniai, nes buvo stengiamasi išlaikyti originalui artimesnes formas ir sakinio struktūrą.

Taip tarsi vengiama parodyti, kas atsakingas už pateikiamą nuomonę. Sakinys su veikiamosios rūšies veiksmažodžio *say* ('sakyti') forma, tiesiogiai nurodančia subjektą, kuriam priklauso sakoma nuomonė, su *to* komplementu yra apskritai nepriimtinas:

3. * *They say Mary to be a good cook* (Dixon 1992, 223)
jie sako Meri Dal būti Art gera virėja
('*Jie sako, Meri yra gera virėja*').

Taip pat teigiama, kad postpredikatinėse pojūčių veiksmažodžių komplemento konstrukcijose frazė su išreikštu bendraties formos variantu (t. y. su *to be P*) žymi netiesioginį aprašomos situacijos suvokimą, o frazės su praleistu *to be* (nulinis bendraties variantas) žymi tiesioginį suvokimą. Palyginkite pavyzdžius, kuriais Bolingeris (1974, 68) iliustruoja sintaksinės aplinkos įtaką reikšmei:

4. a) *I saw him overwhelmed by their kindness.* (I perceived the act)
aš mačiau jis Ob priblokštas Prl jų gerumas
('*Aš mačiau jį priblokštą jų gerumo*') (Aš regėjau veiksmą)
- b) *I saw him to be overwhelmed by their kindness.* (I apprehended that he was)
aš mačiau jis Ob Dal būti priblokštas Prl jų gerumas
('*Aš mačiau, kad jis yra priblokštas jų gerumo*') (Aš suvokiau, kad jis yra priblokštas)

Atrodo, kad panašių paralelių galima rasti ir lietuvių kalboje. Pavyzdžiui, sakydami *Vėl matau/radau šunį piktą ir nelaimingą* aprašome tai, ką tiesiogiai fiksuoja mūsų regėjimo ar kiti suvokimo organai. Tačiau negalime sakyti **Manau šunį piktą ir nelaimingą* todėl, kad veiksmažodis *manyti* reikalauja „konceptualios konstrukcijos“ (conceptual construction), kurioje komplementas žymėtų tokią abstraktų esinį kaip propozicija, pvz.:

5. *Manau šunį esant/buvus piktą ir nelaimingą.*
Manau, kad šuo yra piktas ir nelaimingas.

Iš šių pavyzdžių matyti, kad propozicijos žymiklio funkciją lietuvių kalboje gali atlikti ne tik jungtukas *kad*, bet ir veiksmažodžio *būti* padalyvis. Predikatiniam *matyti* komplemente vartojama tokio tipo struktūra su padalyviu taip pat sąlygoja šio veiksmažodžio reikšmės plėtėjimą, kai aprašoma netiesioginio mentalinio suvokimo situacija, pvz.:

6. *Visi matė esant didelę neteisybę, bet nedrįso priešintis.* (Sližienė 1994, 414)
... ir tik prisiartinęs prie skardžio galėjai matyti pastatą esant visai nemenką.

Didelės neteisybės buvimas arba tai, kad pastatas yra visai nemenkas, yra tik protu suvokiami faktai, kurių negali tiesiogiai fiksuoti mūsų regos organai. Todėl

matyti čia jau turi grynai kognityvinę supratimo, žinojimo reikšmę. Padalyvinės *būti* formos vartoseną lietuvių kalboje reikšmės ir funkcijos atžvilgiu galima būtų lyginti su *to* komplemento žymikliu anglų kalboje.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad tokiuose pavyzdžiuose kaip *Pamatė karalius eželį ištesėjus žodį...* (Š u k y s 1998, 209), *Tėvai matė sūnaus neperkalbėsią* (A m b r a - z a s 1997, 656) nusakomas matymas taip pat yra mentalinis ir tokią matymo interpretaciją lemia predikatinio komplemento pozicijoje esančios dalyvio arba padalyvio grupės. Šiuose pavyzdžiuose vartojamos neasmenuojamosios veiksmažodžio formos turi būtojo ir būsimojo laiko formą, o tai reiškia, kad vienalaikiškumo tarp „matymo“ ir „žodžio tesėjimo“ arba tarp „matymo“ ir „sūnaus perkalbėjimo“ nėra. Kad struktūra turėtų tiesioginio suvokimo interpretaciją, abiejų nusakomų reiškinių vienalaikiškumas yra būtinas (žr. D i k, H e n g e v e l d 1991). Todėl anglų kalboje perfektinė bendratis ir dalyvis yra nepriimtini postpredikatinėje *see* ('matyti') pozicijoje. Galima vartoti tik neperfektines formas. Palyginkite pavyzdžius, kuriuos pateikia D i k a s ir H e n g e v e l d a s (1991, 240):

7. *We saw him leave /leaving* (IPSoA)⁷.

mes matėme jis Ob išeiti:Inf/išeiti:Prtc1_{neperfektinis}

('Mes matėme jį išeinant/į') (tiesioginis situacijos suvokimas)

**We saw him have left/having left.*

mes matėme jis Ob turėti išeiti:Prtc2/turėti:Prtc1 išeiti:Prtc2

(Paž. 'Mes matėme jį išėjus/į')

Tik kognityvinio tipo konstrukcijos (*that/kad/acc-cum-inf* komplementai), žyminčios protu suvokiamus reiškinius, nereikalauja, kad būtų laikomasi 'vienalaikiškumo' kriterijaus, pvz:

8. *We saw that he had left.* (MP) (D i k, H e n g e v e l d 1991, 240)

('Mes matėme, kad jis išėjo') (mentalinis/netiesioginis suvokimas)

I know him to be growing rather hostile. (MP) (D i k, H e n g e v e l d 1991, 241)

aš žinau jis Ob Dal būti augtiPrtc1 gana priešiškas

('Žinau jį darantis gana priešišką') (mentalinis/netiesioginis suvokimas)

⁷ Reikėtų atkreipti dėmesį, kad labai svarbu, ką šiose struktūrose žymi komplemento sakinio veiksnys. Jei tai konkretus individas/objektas, tai visada turėsime IPSoA konstrukciją, bet jei tai abstraktus reiškiny, tai bus aprašomas leksinės reikšmės sąlygotas tiesioginis mentalinis suvokimas, pavyzdžiui:

Kai mes apsidairome, matome savo visuomenę praradus moralines vertybes ...

That ('kad') sakiniai žymi propozicijas, trečio lygio esinius, kurie yra abstraktūs reiškiniai ir kurių negalima tiesiogiai registruoti mūsų jutimo organais. Taip ir lietuviškos dalyvio ir padalyvio grupės ankstesniuose pavyzdžiuose laikytinos žyminčiomis propozicijas ir sąlygojančiomis mentalinio matymo reikšmę (netiesioginis suvokimas). Toks reikšmės kitimas yra priklausomas nuo struktūros, ir jį reikia skirti nuo grynai leksinės reikšmės sąlygojamo tiesioginio abstraktaus matymo atveju, kai pagrindinio veiksmažodžio papildinys išreikštas abstrakčiu daiktavardžiu, žyminčiu 2-ojo lygio esinį, pvz.:

9. *Dažniausiai scenoje matome tik tuščią gimnastikavimą.
Aš matau tavo širdgėlą...*

Kai matymo veiksmažodžiai yra vartojami aprašyti netiesioginio/mentalinio suvokimo atvejus, dalis lingvistų (Wierzbicka 1980; Chafe 1986; Woodbury 1986) tvirtina juos turint ir modalinę akivaizdumo (evidentiality) kategorijos reikšmę (plg. Ambrazas 1996, 304). Teigiama, kad angliškas *see* ('matyti'), vartojamas *I see that S* ('matau, kad S') tipo struktūrose praneša apie eksperimento⁸ žinių šaltinį, t.y. kaip/kokiu būdu jį pasiekė kalbama informacija. Šaltiniu, arba žinių gavimo būdu, kalbininkai laiko perpasakojimus, nuogirdas, įsitikinimus, deducinį/inferencinį samprotavimą ir pan. Anglų kalboje ši informacija dažniausiai reiškiamą leksiškai, pasirenkant konkretų veiksmažodį. Tuo tarpu daugelyje kitų pasaulio kalbų, kaip ir lietuvių kalboje, vartojamos gramatinės raiškos formos⁹. Su akivaizdumo kategorija glaudžiai siejasi „pasakojamosios kalbos“ modalumas (modus relativus) (Balkevičius 1998, 96). Problemiška čia tai, kad, kas perpasakojama ar netiesiogiai patiriama, nėra konkretūs faktai, todėl dažniausiai keliami arba kyla abejonės kalbamos informacijos tikrumu/teisingumu. Tarsi automatiškai įsiterpiantis kalbėtojo vertinamasis požiūris keičia propozicinio turinio santykį su tikrove, o pastaroji informacija priklauso jau episteminio modalumo kategorijai. Iš tikrųjų, kartais nėra lengva šiuos du aspektus atskirti, nes jie yra labai glaudžiai susipynę. Pavyzdžiui, netiesioginės nuosakos reikšmės lietuvių kalboje apima „per-

⁸ Norėtusi atkreipti dėmesį, kad lietuvių kalbotyroje Valeckienė (1998) skiria eksperimento ir „percipiento“ funkcijas, o Jakaitienė (1988, 62), Akelaitis (1992) ir Sližienė (1994) apsieina su perceptentu, kuriam skiriama „psichologinės, emocinės būsenos patyrėjo funkcija, būdinga gyvoms būtybėms...“. Šiame straipsnyje eksperimento ir percipiento sąvokos nėra priešinos, jos laikomos vienareikšmiškomis.

⁹ Lietuvių kalboje modalinei akivaizdumo (evidentiality) ir nustebimo (mirativity) kategorijai reikšti vartojamos vientisinės ir sudėtinės gramatinės netiesioginės nuosakos dalyvių formos, pvz.:

...padarysiąs tą, padarysiąs tą, kaip reikia, nieko nėra. (Ambrazas 1977, 10)

Jis net, sakoma, siuvamą mašiną turįs. (Jakaitienė, Laigonaitė 1980, 168)

Pasirodo – ir jų čia esama/ – ir jie čia besą. (Paulauskienė 1994, 349)

pasakotą“, „abejojama“ ir „iš rezultatų numanoma“ veiksmą (žr. A m b r a z a s 1977, 10). Tačiau abejonės/netikrumo elementą tokia pavyzdyje kaip *rodos, iš kapų svietas suvėjęs* norėtusi sieti ir su modaliniu žodžiu *rodos*, o nuorodą į informacijos šaltinį *Čia, sako, miškai buvę* raiškos lygmenyje tarpusavyje dalijasi dalyvinė forma su įterptiniu žodžiu *sako*.

Viename iš paskutiniųjų savo darbų N u y t s a s (2001) siūlo griežtai skirti šias dvi semantines kategorijas, nesuplakti jų į vieną. Kol kas dar niekas nėra nubrėžęs griežtos ribos tarp episteminio galimumo/netikrumo (H e n g e v e l d 1989; v a n d e r A u w e r a, P l u n g i a n 1998) ir akivaizdumo, tačiau gana aišku, kad veiksmažodis *matyti* vartojamas su MP konstrukcijomis neturi episteminio modalumo reikšmės, t. y. neperteikia kalbėtojo (kuris sutampa šiuo atveju su eksperimentu) abejonės/netikrumo, pvz.:

10. *Išėisiu pats, jei matysiu, kad nesugebu, nepajėgiu, negaliu.*

Buvo matyti, kad tai veikli moteris.

Aš mačiau – tas vaikas toli eis.

Šiuose pavyzdžiuose atkreipiamas dėmesys į konkretaus (*matysiu, mačiau*) arba apibendrinto (*buvo matyti*) eksperimento kalbamos informacijos/žinių šaltinį, būtent – mūsų pojūčius, o tai šiame straipsnyje laikoma pagrindiniu akivaizdumo kategorijos reikšmės elementu.

Kai veiksmažodžio *matyti* formos imamos vartoti įterpiamai, vyksta gana aiški modalinių reikšmių diferenciacija. Asmenuojamosios formos, dažniausiai vartojamos kaip įterptiniai žodžiai *matot(e), matom, matau*, išlaiko akivaizdumo kategorijai būdingą modalinę reikšmę. Išanalizavus esamojo ir būtojo laiko asmenuojamųjų *matyti* formų pilnas konkordancijas, paaiškėjo, kad labiausiai linkusios į parentezę yra esamojo laiko formos. Tarp jų komunikaciniu požiūriu svarbiausios yra 1-ojo ir 2-ojo asmens formos. *Matot (jis, matot, neatvažiavo)* yra pati dažniausia forma, vartojama įterpiamai, ir parentezė sudaro net 76% visos jos vartosenos, o *matote (Man buvo taip silpna ir negera, kad nepajėgiau kalbėti, o dabar, matote, beveik sveika esu ir greit grįšiu į namus)* – apie 50%. Kitų įterpiamai vartojamų formų procentinė dažnumo išraiška pateikta lentelėje:

L e n t e l ė. Asmenuojamųjų *MATYTI* formų parentezės atvejų dažnumas

	matot/e	matome	matau	matai
%	76/50	19	14	13

Sutrupėjusi neasmenuojamoji bendraties forma *matyt* lietuvių kalbos sintaksėje laikoma modaliniu įterpiniu, reiškiančiu abejojimą, netikrumą (L a i g o n a i t ė

1967, 13; Labutis 1994, 105), o tai priklauso episteminio galimumo sąvokai, pvz.:

11. Jie, **matyt**, nebesuduria galo su galu...

Taigi šio modalinio žodžio įterpimas keičia propozicijos turinio santykį su tikrove, todėl, pasak Aijmer (1997), čia derėtų kalbėti apie šios veiksmažodžio formos gramatikalizaciją. Beje, *matyt* konkordancijos dydis *donelaičio* tekstyne yra beveik 1,5 karto didesnis už pačios bendraties formos *matyti* konkordancijos dydį.

Išvados. Veiksmažodžio *matyti* reikšmė yra labai priklausoma nuo komplemento tipo, esančio jo predikatinėje struktūroje. Reikšmė plėtėja nuo konkretaus vizualinio suvokimo (tiesioginė percepcija) iki abstraktaus mentalinio suvokimo (netiesioginė percepcija). Mentalinio suvokimo konstrukcijos lietuvių kalboje apima ne tik tradicinius *kad* komplementus, žyminčius propozicijas (3-iojo lygio esinius), bet ir neasmenuojamųjų formų (padalyvinius/dalyvinius) komplementus. Tai beveik nebūdinga anglų kalbai, nes neasmenuojamieji sakiniai (non-finite clauses) vartojami postpredikatinėje *see* ('matyti') pozicijoje aprašo situaciją, kuri yra vienalaikiška su aprašomu 'matymo' reiškiniu pagrindiniame sakinyje. Tai gi toks matymas išlieka tiesioginis ir vizualinis, o bendraties ir dalyvio komplementai laikomi IPSoA konstrukcijomis. Tuo tarpu lietuvių kalboje yra pažeidžiamas vienalaikiškumo kriterijus: būtojo ir būsimąjo laiko padalyvių komplementai žymi reiškinis, kurie nebegali būti tiesiogiai mūsų regos organų stebimi/suvokiami. Toliau plėtėjant reikšmei, asmenuojamosios *matyti* esamojo laiko formos linkusios pragmatiškėti, o neasmenuojamoji bendraties forma – gramatiškėti.

COMPLEMENTATION OF THE VERB *matyti* ('SEE'): INTERACTION OF FORM AND MEANING

Summary

The paper sets out to disclose the workings of syntax-semantics interaction using as an example the analysis of complementation of the Lithuanian verb *matyti* ('see'). The focus is on the structural differences of basic types of complements and their impact upon the meaning of the matrix verb. Following Lyons' classification of entities (Lyons 1977, 1991) and the typology of perception-verb complements based on the hierarchical structure of the clause developed by Dik and Hengeveld (1991), the present analysis suggests considering the feature of simultaneity to be crucial in distinguishing between MP and IPSoA constructions among non-finite (participial/gerundial) complements of this verb of seeing in Lithuanian. Types of complements containing the forms of the Lithuanian participle and gerund marked for the future or past tense found in *matyti* ('see') complementation denote propositions (3rd-order entities). The given MP constructions can be also said to express an evidential qualification. The meaning extension of *matyti* ('see') is the same as

that of *see* in English, from direct to indirect or mental perception, and the 'cognitive format' of expression becomes fully acceptable to the verb. A few present tense personal forms like *matot(e)* ('see'2ndPIPrs), *matome* ('see'1PIPrs), *matau* ('see'1SgPrs) that function parenthetically preserve an evidential qualification and thus, can be regarded as undergoing pragmatization (Aijmer 1997), while the infinitive form *matyti* ('see'Inf) undergoes grammaticalization: its shortened form *matyt* ('evidently') develops into a parenthetical word with the modal meaning of epistemic possibility/uncertainty.

SUTRUMPINIMAI

Art	–	artikelis
Inf	–	bendratis
Dal	–	dalelytė
IPSoA	–	tiesioginė situacijos percepcija (Immediate Perception of State of Affairs)
Ob	–	objektinis linksnis
MP	–	mentalinė percepcija (Mental Perception)
Prl	–	prielinksnis
Prtc1/2	–	dalyvis (esamojo laiko forma/būtojo laiko forma)
S	–	sakinys

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Aijmer K., 1997, I think – an English Modal Particle, – Modality in Germanic Languages, eds. T. Swan, O. J. Westvik, Berlin, N.Y., 1–47.
- Akelaitis G., 1992, Dabartinės lietuvių kalbos įterptiniai vienetai (semantika, struktūra, paskirtis diskurse), (Rankraščio teisėmis), Vilnius, VU.
- Ambrasas V., 1977, Netiesioginės nuosakos (Modus Relativus) paplitimas ir kilmės problema, – Lietuvių kalbotyros klausimai, XVII, 7–54.
- Ambrasas V. (red.), 1996, Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, Vilnius.
- Ambrasas V. (ed.), 1997, Lithuanian Grammar, Vilnius.
- Balkevičius J., 1998, Lietuvių kalbos predikatiųjų konstrukcijų sintaksė, Vilnius.
- Borkin A., 1973, To Be and Not To Be, – CLS 9, 44–56.
- Bolinger D., 1974, Concept and Percept: Two Infinitive Constructions and Their Vicissitudes, – World Papers in Phonetics, Tokyo, 65–91.
- Chafe W., 1986, Evidentiality in English Conversation and Academic Writing, – Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology, eds. W. Chafe, J. Nichols, Ablex, 261–272.
- Dik S. C., K. Hengeveld, 1991, The Hierarchical Structure of the Clause and the Typology of Perception-verb Complements, – Linguistics 29, 231–259.
- Dixon R. M. W., 1995, Complement Clauses and Complementation strategies, – Grammar and Meaning, ed. F.R. Palmer, Cambridge, 175–220.
- Duffley P., 1992, The English Infinitive, London and New York.
- Felser C., 1998, Perception and Control: a Minimalist Analysis of English Direct Perception Complements, – JL 34, 351–385.
- Frajzyngier Z., R. Jasperson, 1991, That-clauses and Other Complements, – Lingua, 83, 133–153.

- Grumadienė L., V. Žilinskienė, 1997, Dažninis dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas, Vilnius.
- Hengeveld K., 1989, Layers and Operators in Functional Grammar, – JL 25, 127–157.
- Hengeveld K., 1996, The Internal Structure of Adverbial Clauses, – Complex Structures. A Functionalist Perspective, eds. B. Devriendt, L. Goosens, J. van der Auwera, Berlin, N.Y., 119–147.
- Jakaitienė E., A. Laigonaitė, 1980, Lietuvių kalbos leksikologijos ir morfologijos pratybos, Vilnius.
- Jakaitienė E., 1988, Leksinė semantika, Vilnius.
- Labutis V., 1994, Lietuvių kalbos sintaksė, Vilnius.
- Laigonaitė A., 1967, Modalumo kategorija ir modaliniai žodžiai dabartinėje lietuvių kalboje, Vilnius.
- Lietuvių kalbos tekstynas *donelaitis* (<http://donelaitis.vdu.lt/indexa.html>)
- Lietuvių kalbos žodynas, ats. red. J. K. Kruopas, Vilnius.
- Lyons J., 1977, Semantics. Cambridge.
- Lyons J., 1991, Semantic Ascent: A Neglected Aspect of Syntactic Typology, – Essays on Grammatical Theory and Universal Grammars, eds. D. Arnold et al, Oxford, 153–186.
- Noël D., 1998, The Proof of the Pudding: Is *prove to be/that* like *believe to be/that*? – English as a Human Language, eds. J. van der Auwera, F. Duriex, L. Lejeune, Lincom, 264–273.
- Nuyts J., 2001, Epistemic Modality, Language, and Conceptualization. A Cognitive-Pragmatic Perspective, Amsterdam/Philadelphia.
- Paulauskienė A., 1994, Lietuvių kalbos morfologija, Vilnius.
- Ransom E. N., 1986, Complementation: Its meanings and Forms, Amsterdam/Philadelphia.
- Sirtautas V., C. Grenda, 1988, Lietuvių kalbos sintaksė, Vilnius.
- Sližienė N., 1994, Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas, I, Vilnius.
- Sweetser E., 1993, From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure, Cambridge.
- Šukys J., 1998, Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos, Kaunas.
- Tasmowski L., 1989, A Look at *sembler* + Infinitive from Different Angles, – Sentential Complementation and the Lexicon, eds. D. Jaspers et al., Dordrecht/Providence, 403–438.
- Valeckienė A., 1998, Funkcinė lietuvių kalbos gramatika. Vilnius.
- van der Auwera J., V. A. Plungian, 1998, Modality's Semantic Map, – Linguistic Typology 2, 79–124.
- Verspoor M., 2000, Iconicity in English complement Structures, – Complementation. Cognitive and Functional Perspectives, ed. K. Horie, Amsterdam/Philadelphia.
- Viberg Å., 1993, Crosslinguistic Perspectives on Lexical Organization and Lexical Progression, – Progression & Regression in Language, eds. K. Hyltenstam, Å. Viberg, Cambridge, 347–385.
- Woodbury A. C., 1986, Interactions of Tense and Evidentiality: A Study of Sherpa and English, – Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology, eds. W. Chafe, J. Nichols, Ablex, 188–202.